

Avhandlingen är sorgfälligt utförd med god akribi och skriven på en behaglig engelska. Studiet av de politiska nyckelorden hos Bolingbroke är värdefullt för allt vidare Bolingbroke-studium, och ger dessutom substantiella bidrag till förståelsen av den tidens politiska språk. En ny undersökning som osökt inställer sig är en jämförelse mellan Bolingbrokes politiska vokabulär och den som användes i frihetstidens Sverige; Bolingbroke var inte okänd i Sverige, men hur mycket han lästes är okänt.

Sammanfattningsvis är avhandlingen en lärd produkt som på sitt begränsade område tillför ny kunskap. Den saknar dock den skärpa i problemställningen och den anknytning till annan forskning som hade kunna placera den i den begrepps-historiska frontlinjen.

Bo Lindberg

ÖVRIGA RECENSIONER

Knapas, Rainer, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*, Atlantis, Stockholm, 2003, ISBN 91-7486-767-9. Cirkapris 320 kr.

KONST- OCH KULTURHISTORIKERN Rainer Knapas, som tidigare bland annat givit ut Gustaf Mauritz Armfelts och Elias Lönnrots reseanteckningar, framlägger här frukten av ett mångårigt forskningsarbete kring herrgården Monrepos, »Vilan», utanför Viborg. Viborg och Monrepos har, som Knapas skriver i förordet, ännu idag »något av en magisk klang» i Finland, som symboler för det förlorade Karelen. Ett starkt vittnesbörd om dess ställning i nationalmedvetandet var den exceptionella framgången under 1950-talet för balladen »Muistatko Monrepos'», »Minns du Monrepos». Namnet Monrepos går tillbaka till 1780-talet och gavs av den förste byggherren, hertig Friedrich Wilhelm av Württemberg, rysk

ståthållare i Viborg. Redan år 1788 övertogs godset av den franskfödde litteratören, boksamlaren och konstälskaren Ludwig Heinrich Nicolay, vilken var verksam vid ryska hovet.

Nicolay var född i Strasbourg 1737, som son och dotterson till framstående jurister. Avsikten var också att han själv skulle bli jurist i det allmännas tjänst, men hans håg stod egentligen mera till filosofi och litteratur. Med särskild omsorg studerade han de latinska skalderna och La Mottes, La Fontaines och C. F. Gellerts fabler, vilka han också skickligt efterhärnade.

Efter studier i Paris och bildningsresor till Österrike, Italien, England och Holland kom han år 1769, 32 år gammal, till Katarina II:s hov i S:t Petersburg som informator för tronföljaren Paul Petrovitj, sedermera Paul I, denne »prince adorable», som efter trontillträdet 1796 förvandlades till »despote implacable» och mördades efter några år av vanstyre. Nicolay kom lyckligt igenom dessa turbulenta händelser och vann även den nye kejsaren Alexander I:s välvilja. Han hade med åren avancerat till statsråd, friherre och direktor i ryska vetenskapsakademien och erhållit geheimeråds titel. Efter pensioneringen blev han sitt nya hemland Ryssland trogen och dog på Monrepos 1820.

Ehuru upplysningsman var Nicolay en son av *l'Ancien Régime*, som delade Katarina II:s och Paul I:s oro för eventuella återverkningar av revolutionen i Frankrike. Han kommenterar inte händelserna år 1789 med ett ord i sina brev eller i sin diktning. Han tycks över huvud taget ha varit mycket försiktig – man tror sig ana ett drag av opportunism – i sina ställningstaganden. Således undvek han att låta sig inväljas i hemliga ordenssällskap såsom den inflytelserika frimurarorden och undgick därmed lyckligt att komprometteras av det politiska livets förvecklingar.

Rainer Knapas ger en ingående bild av den *oeconomia rustica* varpå verksamheten vid Monrepos baserades. Den nyblivne byggherren Nicolay gick med liv och lust in för att förvandla sitt Monrepos till »ett Arkadien i Norden». Så gott som alla tidstypiska projekt tycks ha stått på hans önskelista. Bland de kuriositeter som förverkligades fanns en »kinesisk champignjon», ett parasoll över en inhägnad terrass som uppfördes på krönet av ett väldigt klippblock, med tillhörande

trappanläggning. Nicolay utsåg till sin arkitekt italienaren Giuseppe Antonio Martinelli. Denne fick i uppdrag att utföra ändringar i huvudbyggnaden samt att uppföra ett litet tempel på klippan Leukate och en »gammal gotisk borg». Samtidigt arbetade trädgårdsmästaren Johann Ernst Biesterfeld med en grotta för minnesurnor över avlidna familjebekanta.

I trädgården hölls får, mest för nöjes skull men också i fysiokratisk anda i förhoppningen att snart kunna tillverka sina egna »understrumpor». Man skapade blomstergårdar, införskrev fruktträd från Polen och anlade en »poppelö» efter förebild av Rousseaus berömda gravplats i Ermenonville.

Nära godset låg en liten by, vars bönder utförde två dagsverken i veckan åt lantushållaren Nicolay. Han var noga med att betona att det rörde sig om fria bönder och att livegenskapen lyckligtvis var något ökänt i Finland. Ändå mottog Nicolay 1500 livegna i donation vid Paul I:s kröning 1796. Men av allt att döma avyttrade han »egendomskomplexet» Kuliki i trakten av Moskva, dit dessa »kulikaner» hörde, redan efter några få år.

I sin verksamhet som lärd diletant samlade Nicolay, vid sidan av målningar, skulpturer och grafik, med särskild förkärlek antika föremål såsom romerska mynt och, framför allt, gemmer, graverade eller reliefprädda ädel- eller halvådelstenar. I ett stort skåp som donerats till Helsingfors universitet förvaras alltså hans samling av ca 15000 gemmer. Knapas nämner som jämförelse att Goethe i Weimar hade en samling bestående av blott 4 500 dylika föremål!

Biblioteket på Monrepos – vartill räknades *die Antikensammlung* – är av speciellt intresse. Det är nämligen den enda del av samlingarna som inte skingrats under sekulens gång. Det donerades 1915 av ättlingen Paul Nicolay den yngre, som fruktade att krigshändelser kunde komma att leda till att det skövlades, till universitetsbiblioteket i Helsingfors. Biblioteket omfattar omkring 9 000 band, innehållande »alla 1700-talets typiska litteraturgenrer». Det är därmed den största enskilda boksamling som finns bevarad i Finland från denna tid. Böckerna är huvudsakligen skrivna på franska (ca 50 %), tyska (ca 20 %), engelska (ca 15 %) och italienska (ca 10 %).

L. H. Nicolay var visserligen född som fransk undersåte, men hans modersmål och det språk han helst tillgrip för sitt eget författarskap var tyska. Under studietiden i Paris lyckades han göra Diderots bekantskap genom att helt enkelt gå hem och knacka på den store filosofens dörr. Han träffade senare även Voltaire, d'Alembert och Rousseau och umgicks i Julie de Lespinasses salong. Nicolay debuterade 1760, med diktsamlingen *Elegien und Briefe*. Som tyskspråkig diktare vid ryska hovet blev han en typisk »författare i ämbetet», vars samlade verk kom att omfatta åtskilliga volymer. Under åren på Monrepos blev han en »litterär celebritet» som uppvaktades av resenärer mellan Stockholm, Åbo och S:t Petersburg. Att hans författarskap i dag i stort sett är glömt ser Knapas som en orättvisa, som kanske kan förklaras av det faktum att han i livstiden vistades »utanför litteraturens huvudstråk». Jag har roat mig med att söka efter Nicolay i några äldre uppslagsverk. Han finns faktiskt fortfarande med i *Nordisk Familjeboks* första upplaga, 1887, men är struken i den andra, »uggleupplagan», 1913. 1887 ansågs han ännu ha »ett namn såsom tysk prosaiker och diktare». Denna relativt sena uppskattning tyder på att Nicolay inte heller i sin egen samtid varit fullt så misskänd som Knapas befarar.

I fråga om arkitektur och trädgårdskonst framstår Nicolay som en bildad eklektiker. Hans estetiska grundprinciper var desamma inom alla konstarter: »harmoni, ren och ädel känsla, oaffekterad glädje» (s. 151). Knapas tecknar en rik och nyanserad bakgrundsbild av 1700-talets trädgårdsideal och låter oss begrunda illustrationer hämtade från de mest skilda miljöer, såsom Kew Gardens engelska parker, kejsar Pauls ryska lustslott Pavlovsk och ett turkiskt fältherretält, utfört som så kallad *fabrique*.

Slutligen får läsaren en inblick i godsets senare historia, fram till våra dagar. Monrepos är i dag, enligt vad Knapas själv hävdar, en ruin, efter mer än ett halvsekel av vanvård och förvildning. Ändå har ju såväl park som byggnader mirakulöst överlevt de häftiga försvarsstriderna kring Viborg midsommaren 1944. Kan man då verkligen påstå att det bara är en ruin som återstår? I alla händelser samarbetar nu finska och ryska restaurerare för att återupprätta Nicolays stolta skapelse.

När det gäller skildringen av godset Monrepos vinnlägger sig författaren om att visa i hur hög grad Nicolay följde givna modeller för dess uppbyggnad och på så sätt inplacera projektet i ett ideologiskt och konstnärligt sammanhang. Själv står Nicolay märkligt ensam i centrum för sitt verk, en solitär som tycka ha föredragit att klara allt på egen hand och för vilken allting synes ha gått väl i händer. Ändå representerade han i sitt tidigare liv ett öde som på samma sätt som själva herrgårdsbygget var mycket tidstypiskt: ämbetsmannen och diktaren som gjorde karriär vid ett utländskt hov. Knapas berör detta med lätt hand men avstår från att utveckla det närmare. Naturligtvis hade det också varit intressant att veta mer om den närmare arten av Nicolays politiska insats och om relationen mellan honom, kejsarinnan, tronföljaren och de höga hovfunktionärer som omgett honom i hans tidigare verksamhet. Men dessa ting är svåråtkomliga för forskningen och faller kanske också utom ramen för ett arbete som detta.

Den föreliggande studien över Monrepos och dess skapare vilar på solid lärdom och lång förtrogenhet med ämnet, men får samtidigt genom sin lediga och okonstlade stil en i bästa mening populärvetenskaplig karaktär, som gör att det bör kunna nå en bred läsekrets. Bokens många illustrationer, som bland annat omfattar ett antal intressanta fotografier från tidigt 1900-tal och en svit utsökta färgreproduktioner, samverkar på ett lyckligt sätt med texten och bidrar till att på läsaren överföra något av författarens höga uppskattning av upplysningsmannen Nicolay, som med sin egendom Monrepos »rest ett minnesmärke över sin tids konst och kultur, som bestått i över tvåhundra år» (s. 32).

Sven Björkman

Riksdag, kaffebus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766-1772. Redaktörer Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt. Atlantis, Stockholm och Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 2003 (432 s.)

I DENNA ANTOLOGI om frihetstidens politiska kultur under tryckfrihetsperioden, det vill säga åren 1766-1772, har redaktörerna Marie-Christine Skuncke och Henrika Tandefelt samlat forskare från ämnen som historia, idéhistoria, ekonomisk historia, statskunskap och litteraturvetenskap för att ta ett samlat empiriskt grepp på denna turbulenta tid.

Perioden präglades som bekant av starka politiska motsättningar mellan hattar och mössor, adel och ofrälse samt rojalister och anhängare av den existerande författningen. Tiden präglades även av en framväxande offentlig debatt om sakens tillstånd i riket: pamfletter, tidningar och protokoll spreds i en strid ström till en intresserad allmänhet. Maktkampen fördes i stor utsträckning i offentlighetens ljus där det gällde att vinna den allmänna opinionens stöd. Många av förslagen krävde radikala förändringar av samhället, bland annat avskaffade adelsprivilegier och en breddning av de medborgerliga rättigheterna. Hade dessa förslag genomförts fullt ut hade det resulterat i en borgerlig revolution närmare 20 år innan den franska revolutionen.

Detta gör perioden till en omvälvande och intressant tid i svensk historia, vilket också forskningen under lång tid har uppmärksammat. Det har emellertid saknats en modern översikt över den politiska kulturen. Därför är det lovvärt att denna tvärvetenskapliga antologi nu givits ut.

Politisk kultur är ett vitt och omdebatterat begrepp, framförallt rörande hur brett och inkluderande det ska förstås. En del forskare betonar framförallt de värderingar och normer som styr handlandet snarare än själva agerandet i sig självt, medan andra menar att man i begreppet även måste inkludera handlingar. I antologins inledning förfäktar Bo Lindberg denna senare förståelse av begreppet. Det är i föreningen mellan idéer och olika praktiker som den politiska kulturen formas och gestaltas, menar Lindberg, som vidare poängterar utilismens, pietismens och republikanismens betydelse för den politiska kulturen